

ЯСЕН ИВАНЧЕВ

ПРЕДГОВОР

chitanka.info

В литературата на XX век особено място заемат утопията и антиутопията. В този вид произведения много релефно се проявява общата характерна черта на литературата на изпълненото с небивали исторически катаклизми столетие — стремежът към обобщено интелектуално осмисляне на живота и търсене на по-нови форми за философско-аналитичното му възпроизвеждане.

Един от най-своеобразните писатели, които се заемат с тази задача, е Карел Чапек. Неговите романи са един вид литературни хипотези за художественото реализиране на един абстрактен мисловен модел. Рационалистическото изследване на данните и след това извеждането на съответните резултати са характерни по-скоро за Бредбъри или Лем, отколкото например за Уелз и в това отношение Карел Чапек стои по-близо до съвременната научна фантастика. Освен това проблемът за противоречивостта на съвременния прогрес у Чапек се състои не толкова в това, че далеч не всички жители на земята могат в еднаква степен да се ползват от неговите плодове (главната тема у Уелз), колкото в изоставането на духовната култура и на морала от техническите възможности на човечеството. На времето това е нов аспект на проблема за съдбата на човечеството и тук писателят отново е по-близо до фантастиката от втората половина на нашия век. Разбира се, такова пренасяне на конфликта в моралната сфера е свързано с известна едностранчивост, но в същото време то носи белега на една огромна значимост и актуалност.

Както у Уелз, така и у Чапек наблюдаваме елементи на сатирично иносказание, но сатирата на Карел Чапек като че ли е по-динамична. Той изобразява съвременното общество винаги в движение към катастрофа, при това не към катастрофа „изпратена отвън“, а, така да се каже, структурно обусловена. Катастрофата в романите на Х. Уелз възникват в резултат на обстоятелства, които са противни на човешката природа (например нападенията на уродливите марсианци). У Чапек катастрофата — това е резултат от надделяването на някои качества, заложили в човешката природа (алчността, користта и т.н.).

Като конкретен обект на сатирата в романа „Фабрика за Абсолют“ на преден план излизат най-враждебните сили в съвременния свят — монополистическият капитал и клерикализмът, нетърпимата „абсолютизация“ на „частните“ интереси. Самата фантастична идея за появяването на дух-абсолют, уж възникващ при

разпадането на материята в атомния „карбуратор“, се превръща в пародия на представата за божествената субстанция, разпростряла се над всичко.

За разлика от пиесите „Р.У.Р.“ и „Делото Макропулос“ с техните „затворени“ и „заклучени“ сюжети, романът на Чапек — „Фабрика за Абсолют“ — е построен като наниз от епизоди и събития, като хроника. Ненапразно авторът е нарекъл произведението си „роман-фейлетон“, като е искал да подчертае особената му структура. „Фабрика за Абсолют“, независимо от привидната външна „лекомисленост“ и занимателност на изложението, се отличава с едно изключително сериозно съдържание. Романът не включва в себе си само сатиричния образ на излязлото от кризата на Първата световна война буржоазно общество. Той осмива интригите на дипломатите, борбата на империалистическите държави за колонии и хегемония, надсмива се над кандидатите за нови императори, които, подобни на лейтенант Бобине, се стремят към неограничена власт, пародира многочислените конференции, провеждащи се под покровителството на Обществото на народите и изразждащи се в преливане от пусто в празно. Изхождащо от реминисценциите за една току-що преминала война, произведението на Чапек е изпълнено и с предчувствието за нова световна война, която приближава и заплашва да наруши относителното равновесие на социалните сили в следверсаялска Европа и е в състояние да въвлече в неограничен конфликт Америка и страните от Азия. Тази тревога и загриженост за бъдещето придават на романа голяма обществена значимост.

Много оригинална и остроумна е изходната мисъл, първоначалната идея във „Фабрика за Абсолют“. Ако се съгласим с твърдението на пантеистите за това, че бог съществува във всичко и е субстанция на материята, то вероятно човек, владеещ средствата на съвременната наука, би бил способен — ще-неще — да получи тази субстанция от каквото и да било материално вещество и да ѝ предостави простор и свобода на действие. И ето, гениалният инженер Марек, след като конструира първия в света атомен „карбуратор“, неочаквано получава божествената субстанция, освободена в резултат от разбиването на атома, което довежда до невероятни и необичайни последиствия...

Главните герои в романа са изобретателят на атомния „карбуратор“ инженер Марек и бизнесменът Бонди, който купува от Марек изобретението и започва да го произвежда серийно, а заедно с него и абсолюта. Но ролята на тези главни герои в романа е незначителна (в следващата книга на автора „Война със саламандрите“ тя се свежда до минимум).

Според Чапек, както това произтича от романа му, в съвременното общество „самата Абсолютна Истина“, „самият бог“ са станали предмет на политически и търговски бизнес. Колкото и да е парадоксално, оказва се, че католическата църква не е свикнала да се съобразява с реалното съществуване на бога. „Пантеистичният“ бог, появил се на бял свят благодарение на инженер Марек и на търговеца Бонди, преобръща с главата надолу догмите ѝ! Той е просто един еретик! Но този бог не задоволява и самия Бонди. Деловите хора, в това число и акционерите от МЕАД, доброволно отстъпват на работниците правото си на собственост, а служащите от банките раздават или изгарят парите. Собствениците на магазини широко отварят вратите им. Култът към собствеността се руши. Абсолютът се превръща в Безкраен работник. Светът се задръства от фабрични изделия. Настъпва неограничено изобилие. Човешкият труд вече не съществува — той е премахнат, обезсмислен. Ако в „Р.У.Р.“ Чапек е обсъждал подобна възможност от морална гледна точка, то сега той подхожда към нея като към икономически проблем. Изключителната дееспособност на абсолюта отначало довежда до безработица, а след това до хаос в държавата. Защо? Защото са нарушени закономерностите на производството и потреблението, отговаря Чапек, прекрасно разбиращ значението на промишлеността и народните маси.

Във втората част на романа писателят отчита политическите последствия от присъствието на бога на земята. Потвърждава се най-страшното опасение на инженер Марек. Абсолютът поражда религиозен, научен и политически фанатизъм. Международната мирна конференция довежда до... всеобща война. Романът се превръща в изобличител на милитаризма и от сатирична утопия прераства в пародия на историята. Човечеството отново преживява религиозните войни. Научните и религиозни спорове се решават с оръжие в ръка. Лейтенантът от френската артилерия Тони Бобине повтаря главозамайващата кариера на Наполеон Бонапарт.

Карел Чапек изобразява войната като нещо безсмислено, нелепо и абсурдно, като един хаос от религиозни, политически, междудържавни и расови борби. Това е едно взаимно и кърваво изстребление на хора и народи. Тук Карел Чапек все още не прави разлика между гражданските, завоевателните и освободителните войни, както ще направи това по-късно в пиесата „Майка“. Сега той просто по принцип протестира против войната.

Изход от фаталната и неразрешима (от гледна точка философията на Чапек) противоречивост и конфликтност на човешкия свят е Чапековият, ако може така да се каже, обществен пацифизъм. Релативистичната философия е породила у Чапек представата и идеята за плурализма, за множествеността на истината, а следователно и за неизбежността и непрекъснатото повтаряне на трагичните конфликти, в които няма виновен, тъй като всеки е прав за себе си. Тук Карел Чапек не е могъл да се издигне до диалектиката на абсолютната и относителната истина и е виждал съотношението им чисто механично.

В края на романа малцината останали живи след световната кланица, които се броят на пръсти, разбират, че е безсмислено да се убиват, и се разотиват по домовете си. Всичко протича в старото си русло. Сега вече авторът заедно с героите си се опитва да разбере как е избухнала тази война на всички против всички. Прави са онези критици и изследователи на Чапековите творби, които констатираат, че след като няма какво да противопостави на статуквото, Карел Чапек се оказва в задънена улица.

Смисълът на щастливия финал на Чапековите утопии обаче не е само в призива назад, към патриархалната идилия, а по-скоро в опита да се реабилитират някакви първични, основни, абсолютни човешки ценности, които са се оказали загубени и забравени. Писателят е прав, когато, показвайки ни противоположните интереси на различни обществени слоеве и класи, несходството на национални характери, разпокъсаността на общественото съзнание, ни казва, че „най-силната религия е вярата в хората“, когато се бори догмата и сектантските лозунги да не задушат многообразието и сложността на света, когато твърди, че абсолютната истина е безкрайна. Във „Фабрика за Абсолют“ бог е изгонен не само от живота, но и от човешките сърца. Чисто и просто той е опасен за човечеството. В относителния свят на човека няма място за абсолютен.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.